

ΙΣΤΟΡΙΑ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
2005

ΕΚΦΩΝΗΣΕΙΣ

ΟΜΑΔΑ Α΄

ΘΕΜΑ Α1

A.1.1. Να γράψετε στο τετράδιό σας τους αριθμούς της Στήλης Α και δίπλα στον καθέναν από αυτούς τα γράμματα της Στήλης Β, τα οποία προσδιορίζουν τις χρονολογίες που αντιστοιχούν στα γεγονότα της Στήλης Α (περισεύει μία χρονολογία).

Στήλη Α: ΓΕΓΟΝΟΤΑ	Στήλη Β: ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ
1. Κατάλυση του κοινοβουλευτικού καθεστώτος και επιβολή δικτατορίας από τον Ιωάννη Μεταξά.	α. 1841 β. 1881
2. Σύσταση της Γενικής Διεύθυνσης Ανταλλαγής Πληθυσμών.	γ. 1918
3. Η ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας.	δ. 1875 ε. 1862
4. Η ίδρυση του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδος (Σ.Ε.Κ.Ε.).	στ. 1924
5. Η ψήφιση της «αρχής της δεδηλωμένης».	ζ. 1936
6. Ο Όθωνας εγκαταλείπει την Ελλάδα διά τραντός.	

Μονάδες 12

A.1.2. Να δώσετε το περιεχόμενο των παρακάτω όρων:

- α. Εκλεκτικοί.
- β. Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος (Δ.Ο.Ε.).
- γ. Υπηρεσία Παλιννοστήσεως και Περιθάψεως.
- δ. Φεντερασιόν.

Μονάδες 16

ΘΕΜΑ Α2

A.2.1. Ποια μέσα διέθεσε στην Ε.Α.Π. (Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων) η ελληνική κυβέρνηση για την αποκατάσταση των προσφύγων;

Μονάδες 12

A.2.2. Ποια ήταν τα κυριότερα σημεία της συμφωνίας της Άγκυρας (10 Ιουνίου 1930);

Μονάδες 10

ΟΜΑΔΑ Β΄

ΘΕΜΑ Β1

Αντλώντας στοιχεία από τα παρακάτω κείμενα και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις: 1) να επισημάνετε το ρόλο της «Μεγάλης Ιδέας» στην πολιτική και την οικονομία κατά τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας της Ελλάδας (Μονάδες 10) και 2) να παρουσιάσετε τις επιλογές του «βενιζελισμού» αναφορικά με τις εθνικές επιδιώξεις και τον εκσυγχρονισμό του κράτους (Μονάδες 15).

Μονάδες 25

Κείμενα

α. Για τους Έλληνες η καθολικότητα της Μεγάλης Ιδέας ήταν συμπληρωματική της αοριστίας της: ένα άλλοθι, μια θαυματουργή γέφυρα των αντιθέσεων, μία μετάθεση στο άδηλο μέλλον της λύσης όχι μόνο του αλυτρωτικού ζητήματος – που άλλωστε η Μεγάλη Ιδέα δεν το αφορούσε ρητά και αποκλειστικά–, αλλά του συνόλου των ελληνικών προβλημάτων.

Έλλης Σκοπετεά, «“Το πρότυπο Βασίλειο” και η Μεγάλη Ιδέα», σελ. 268, εκδόσεις Πολύτυπο, Αθήνα 1988.

β. Ο βενιζελισμός αποδεικνύεται ο πιο συνεπής, διορατικός και πραγματιστικός φορέας της εθνικής ολοκλήρωσης. [...] Αυτοκαθορίζεται και νομιμοποιείται με αναφορά στο Έθνος ως ενιαίο σύνολο, που αγκαλιάζει Παλαιά Ελλάδα, Νέες Χώρες και αλύτρωτους.

Γιώργου Μαυρογορδάτου, «Μελέτες και Κείμενα για την περίοδο 1909-1940», σελ. 43-44, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα 1982.

γ. «Με την φυσικήν επάνοδον εις τα όρια εντός των οποίων ο ελληνισμός έδρασην από της προϊστορικής εποχής, να δημιουργήσωμεν, λέγω, μίαν μεγάλην Ελλάδα ισχυράν και πλουσίαν, ικανήν να αναπτύξη εντός των ορίων την ζωτικήν βιομηχανίαν, ικανήν ως εκ των συμφερόντων τα οποία θα εξεπροσώπει, να συνάψη συμβάσεις μετ' άλλων κρατών υπό τους αρίστους δυνατούς όρους».

(Αγόρευση του Βενιζέλου στη Βουλή τον Σεπτέμβριο του 1915).

Δεν οιστρηλατούσε* πλέον τους αστούς η μορφή του μαρμαρωμένου βασιλιά, τους εξεσήκωνεν η σκέψις ότι πρέπει η Ελλάς να παύση να είναι ψωροκώστανα...

(Κρίση του Θ. Βαΐδη στο έργο του «Ελ. Βενιζέλος» για τους οικονομικούς στόχους της εθνικής εξόρμησης).

Θ. Διαμαντόπουλου, «Οι πολιτικές δυνάμεις της βενιζελικής περιόδου. Ο βενιζελισμός», τόμος 1^{ος}, τεύχος α', σελ. 152, εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα 1985.

* οιστρηλατώ: μεταδίδω ενθουσιασμό

ΘΕΜΑ Β2

Αντλώντας στοιχεία από τα παρακάτω κείμενα και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να αναφέρετε τα προγράμματα και τις αντιλήψεις του Χαρίλαου Τρικούπη και του Θεόδωρου Δηλιγιάννη για την οργάνωση και τη λειτουργία του κράτους.

Μονάδες 25

Κείμενα

- α. Η αντίθεση ανάμεσα σ' αυτούς τους δύο πολιτικούς δεν μπορούσε να γίνει μεγαλύτερη. Ο Τρικούπης ήταν ένας δυτικόφιλος μεταρρυθμιστής, ανυπόμονος να στερεώσει και να αναπτύξει την Ελλάδα οικονομικά και πολιτικά, πριν εμπλακεί σε ιρρεδεντιστικές* περιπέτειες. Ο Δηλιγιάννης όμως, απόγονος μιας εξέχουσας οικογένειας της Πελοποννήσου ήταν ένας αποφασισμένος υποστηρικτής της «Μεγάλης Ιδέας».

Richard Clogg, «Σύντομη Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας», σελ. 136, εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1999.

* ιρρεδεντισμός = αλυτρωτισμός

- β. Το πρόγραμμα του κ. Δηλιγιάννη, ως εξηγγέλητο εις την Βουλήν, δύναται να συνοψισθή εις ολίγας λέξεις. Θα προσπαθήση, ειρωνεύοντο οι αντίπαλοί του, ο άνθρωπος να καταστρέψη εν διαστήματι ολίγων μηνών ό,τι ανιδρύθη διά τόσων κόπων εν διαστήματι μιας τριετίας, και να διαγράψη εκ του βίου της Ελλάδος μίαν όλην νομοθετικήν περίοδον, την γονιμωτάτην. [...] Είναι γεγονός ό-τι ο Δηλιγιάννης, ασχολούμενος με καθαρώς μικροκομματικά ζητήματα, ήτο πάντοτε ικανός να ζημιώσει το γενικώτερον συμφέρον. [...] Ο Θ. Δηλιγιάννης απέβλεπεν εις την πολιτικήν περισυλλογήν. Φαίνεται δε ότι μεταξύ των οικονομικών τας οποίας απεφάσισεν ήτο και ο περιορισμός κονδυλίων εξυπηρευόντων κατ' εξοχήν εθνικούς σκοπούς.

Σπ. Β. Μαρκεζίνη, «Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος», τεύχος 5, σελ. 102, «Πάπυρος Πρeσσ Ε.Π.Ε.», Αθήνα 1966.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A.1.1.

- 1-ζ
- 2-στ
- 3-α
- 4-γ
- 5-δ
- 6-ε

A.1.2.

α. Εκλεκτικοί

Οι Εκλεκτικοί ήταν μια ετερόκλητη παράταξη εξεχόντων πολιτικών, λογίων και αξιωματικών, με μετριοπαθείς θέσεις, η οποία προσπαθούσε να μεσολαβεί μεταξύ των άλλων παρατάξεων και να υποστηρίξει σταθερές κυβερνήσεις.

β. Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος

Τα οικονομικά του ελληνικού κράτους οδηγήθηκαν σε καθεστώς Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (ΔΟΕ). Εκπρόσωποι έξι δυνάμεων (Αγγλία, Γαλλία, Αυστρία, Γερμανία, Ρωσία, Ιταλία) ανέλαβαν τη διαχείριση βασικών κρατικών εσόδων. Επρόκειτο για τα έσοδα των μονοπωλίων αλατιού, φωτιστικού πετρελαίου, σπέρτων, παιγνιόχαρτων, χαρτιού σιγαρέτων, τα έσοδα από την εξόρυξη της σμύριδας της Νάξου, το φόρο καπνού, τα λιμενικά δικαιώματα του Πειραιά, το φόρο χαρτοσήμου κ.λπ. Το ύψος αυτών των εσόδων ανερχόταν σε 28.000.000 έως 30.000.000 δραχμές.

γ. Υπηρεσία Παλιννοστήσεως και Περιθάλψεως:

Οι συνθήκες που βρήκαν στην πατρίδα τους ήταν άσχημες, καθώς πολλά σπίτια, εκκλησίες και σχολεία είχαν μερικώς ή εντελώς καταστραφεί. Επίσης, σε κάποιες περιοχές, σε σπίτια Ελλήνων είχαν εγκατασταθεί Μουσουλμάνοι πρόσφυγες από τις βαλκανικές χώρες. Στα πλαίσια της Υπατης Αρμοστείας Σμύρνης ιδρύθηκε η "Υπηρεσία Παλιννοστήσεως και Περιθάλψεως", η οποία βοηθούσε όσους επέστρεφαν να αποκατασταθούν στα σπίτια τους και τις ασχολίες τους. Οι ειρηνικές μέρες δεν κράτησαν πολύ. Λίγους μήνες αργότερα, τον Αύγουστο του 1922, θα έπαιρναν πάλι το δρόμο της πρόσφυγιάς.

δ. Φεντερασιόν:

Η κατάσταση (στό εργατικό κίνημα) κράτησε ως το τέλος των Βαλκανικών πολέμων. Η ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης στην Ελλάδα, μιας πόλης με σημαντικό - για τα μέτρα της περιοχής- βιομηχανικό υπόβαθρο και με κοσμοπολίτικο χαρακτήρα, αποτέλεσε σημείο αναφοράς για το εργατικό κίνημα. Η μεγάλη πολυεθνική εργατική οργάνωση της πόλης, η Φεντερασιόν, με πρωτεργάτες σοσιαλιστές από την ανοιχτή σε νέες ιδέες εβραϊκή κοινότητα της πόλης, αποτέλεσε σημαντικό δίαυλο για τη διάδοση σοσιαλιστικής και εργατικής ιδεολογίας στη χώρα.

A.2.1.

Η ελληνική κυβέρνηση διέθεσε στην Ε.Α.Π. τα εξής:

- τις ιδιοκτησίες των Τούρκων ανταλλαξίμων και των Βουλγάρων που εγκατέλειψαν την Ελλάδα, κτήματα του Δημοσίου, κτήματα που απαλλοτριώθηκαν με την αγροτική μεταρρύθμιση και μοναστηριακή γη (συνολικά πάνω από 8.000.000 στρέμματα),

- το ποσό από δύο δάνεια (1924, 1928) που είχε συνάψει η ελληνική κυβέρνηση στο εξωτερικό,
- οικόπεδα μέσα ή γύρω από τις πόλεις για την ανέγερση αστικών συνοικισμών,
- το τεχνικό και διοικητικό προσωπικό του Υπουργείου Γεωργίας και του Υπουργείου Προνοίας και Αντιλήψεως.

A.2.2.

Στις 10 Ιουνίου 1930 υπογράφηκε η Συμφωνία της Άγκυρας που αποτελούσε το οικονομικό σύμφωνο μεταξύ των δύο χωρών. Τα κυριότερα σημεία του ήταν:

- Ρύθμισε το ζήτημα των Ελλήνων ορθοδόξων της Κωνσταντινούπολης και των μουσουλμάνων της Θράκης, καθώς και των "φυγάδων".
- Ορίζει ότι οι ανταλλάξιμες μουσουλμανικές περιουσίες στην Ελλάδα και οι ελληνικές στην Τουρκία περιέρχονταν στην κυριότητα του Ελληνικού και Τουρκικού Δημοσίου, αντίστοιχα.
- Προέβλεπε αμοιβαία απόσβεση των οικονομικών υποχρεώσεων μεταξύ των δύο χωρών.

Η συμφωνία ολοκληρώθηκε στις 30 Οκτωβρίου του ίδιου έτους με το Σύμφωνο φιλίας, ουδετερότητας και διαιτησίας, το Πρωτόκολλο για τον περιορισμό των ναυτικών εξοπλισμών και τη Σύμβαση εμπορίου, εγκατάστασης και ναυτιλίας. Με την τελευταία αυτή σύμβαση δόθηκε η δυνατότητα στους υπηκόους του καθενός από τα δύο κράτη να ταξιδεύουν ή να εγκαθίστανται (με κάποιους περιορισμούς) στο έδαφος του άλλου κράτους.

B1.

Για το πρώτο ερώτημα, σχετικά με τον ρόλο της Μεγάλης Ιδέας στην πολιτική και την οικονομία, κατά τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας της Ελλάδας, στο σχολικό βιβλίο αναφέρεται:

"Στο μεταξύ η πρόοδος του εκτός των εθνικών συνόρων ελληνισμού ταλάνιζε το μικρό βασίλειο. Ενίσχυε την ιδέα ότι το υπάρχον κράτος δεν ήταν παρά μία ημιτελής κατασκευή, τα θεμέλια απλώς για κάτι μεγαλύτερο. Η "Μεγάλη Ιδέα" που εκπορευόταν απ' αυτήν την αντίληψη, δημιουργούσε προσδοκίες για ολοκλήρωση του εθνικού οράματος, που προϋπέθετε σημαντική διεύρυνση των συνόρων. Η έντονη παρουσία της εθνικής αυτής ιδιοπαγίας είχε επιπτώσεις στον πολιτικό και οικονομικό χώρο, ιδιαίτερα σε εποχές που τα προβλήματα έμοιαζαν με ανοικτές πληγές, στην περίπτωση της Κρήτης ή, αργότερα, της Μακεδονίας. Οι ελληνικές κυβερνήσεις δεν είχαν στραμμένο το ενδιαφέρον τους, μέσα σ' αυτές τις συνθήκες, αποκλειστικά στα εσωτερικά ζητήματα, στην οικονομική ανόρθωση και τη γεφύρωση του χάσματος με τη Δύση. Όλα αυτά συνυφαίνονταν με το εθνικό όραμα, μεγαλώνοντας το κόστος των προσπαθειών και καθιστώντας συχνά τις οικονομικές πρωτοβουλίες έρμαιο των εθνικών κρίσεων."

Για το δεύτερο ερώτημα, δηλ. οι επιλογές του «βενιζελισμού» αναφορικά με τις εθνικές επιδιώξεις και τον εκσυγχρονισμό του κράτους, στο σχολικό βιβλίο αναφέρεται:

"Στην περίοδο 1910 – 1922, κατά την οποία η Ελλάδα βρισκόταν σε συνεχή πολεμική ετοιμότητα, εμφανίστηκε μια νέα πολιτική αντίληψη, που εκφράστηκε με τον Ελευθέριο Βενιζέλο και ονομάστηκε συνοπτικά "βενιζελισμός". Είναι δύσκολο να ορίσουμε με λίγα λόγια τι ακριβώς ήταν αυτή η πολιτική, στον οικονομικό όμως τομέα φαίνεται ότι ο βενιζελισμός θεωρούσε το ελληνικό κράτος ως μοχλό έκφρασης και ανάπτυξης του ελληνισμού. Το ελληνικό κράτος δηλαδή έπρεπε να επιδιώξει την ενσωμάτωση του εκτός συνόρων ελληνισμού και, με ενιαία εθνική και κρατική υπόσταση, να διεκδικήσει τη θέση του στον τότε σύγχρονο κόσμο. Αυτό προϋπέθετε όχι μόνο θεσμικό εκσυγχρονισμό, που θα καθιστούσε το κράτος αποτελεσματικό και αξιόπιστο, αλλά

και γενικότερη προσήλωση στην ιδέα της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων του έθνους.

Ο Βενιζέλος δεν ήταν μόνος στη διαδικασία διαμόρφωσης και υλοποίησης των νέων επιλογών. Συσπείρωσε γύρω του μια δραστήρια αστική τάξη που εξακαλουθούσε ακόμα να πλουτίζει σε όλη τη λεκάνη της ανατολικής Μεσογείου και που φιλοδοξούσε να κυριαρχήσει και πολιτικά στο χώρο όπου άπλωνε τις οικονομικές της δραστηριότητες. Κατά την περίοδο αυτή, υπήρχε ακόμα ισχυρή ελληνική οικονομική παρουσία στα λιμάνια της Νότιας Ρωσίας, στη λεκάνη του Δούναβη και το εσωτερικό της Ρουμανίας, στον Πόντο και τα μικρασιατικά παράλια, στην Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη, τη Θεσσαλονίκη, την Αίγυπτο, το Σουδάν, την Αλεξάνδρεια. Όλος αυτός ο πλούτος μπορούσε να διασφαλιστεί μόνο μέσα από τη δημιουργία ενός ισχυρού εθνικού κέντρου, μιας περιφερειακής δύναμης ικανής να παρεμβαίνει και να προστατεύει τα συμφέροντα των πολιτών της. Επρόκειτο για ένα αίτημα αρκετά κρίσιμο, σε μια εποχή κατά την οποία πολλά εθνικιστικά κινήματα έκαναν αισθητή την παρουσία τους. Για τους λόγους αυτούς η Μεγάλη Ιδέα και οι προϋποθέσεις της -ο εκσυγχρονισμός του κράτους- αποτέλεσαν ισχυρά ιδεολογικά, πολιτικά και οικονομικά ερείσματα για τη διεκδίκηση της Μεγάλης Ελλάδας με πιθανότητες επιτυχίας. Χαρακτηριστικό είναι ότι στα χρόνια αυτά της μεγάλης προσπάθειας οι προϋπολογισμοί του κράτους ήταν συνήθως πλεοναστικοί. Το 1911 τα έσοδα του προϋπολογισμού ήταν 240.000.000 και τα έξοδα μόνο 181.000.000 δραχμές, παρά τις αυξημένες στρατιωτικές δαπάνες." [Η συσπείρωση της αστικής τάξης στο πλευρό του Βενιζέλου με σκοπό τη δημιουργία ενός ισχυρού εθνικού κέντρου, μιας περιφερειακής δύναμης ικανής να παρεμβαίνει και να προστατεύει τα συμφέροντα των πολιτών της. Ειδικά στο δεύτερο αυτό χωρίο, γίνεται σαφής συσχέτιση της Μεγάλης Ιδέας με τον «βενιζελισμό» και την αστική τάξη, μια και η συγκεκριμένη εθνική ιδεολογία αποτέλεσε, μαζί με τον εκσυγχρονισμό του κράτους, το έρεισμα για τη διεκδίκηση της Μεγάλης Ελλάδας].

Οι εκσυγχρονιστές συσπειρώθηκαν γύρω από το πρόσωπο του κρητικού ηγέτη Ελευθερίου Βενιζέλου, ο οποίος εξελέγη χωρίς να συμμετέχει στην προεκλογική αναμέτρηση. Η πρώτη δημόσια εμφάνιση του Βενιζέλου ως ελλαδίτη πολιτικού έγινε στις 5 Σεπτεμβρίου 1910 με μία ομιλία στην πλατεία Συντάγματος, στην οποία έκανε προγραμματικές δηλώσεις, με τις οποίες υποστήριξε μετριοπαθείς μεταρρυθμίσεις. Στόχευε σε εκσυγχρονισμό του πολιτικού συστήματος, με την εξισορρόπηση των συμφερόντων όλων των κοινωνικών στρωμάτων. Βασικές θέσεις του προγράμματός του ήταν η κοινωνική γαλήνη, η ελάφρυνση των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, ο εκσυγχρονισμός του κρατικού μηχανισμού, με σκοπό την αποτελεσματικότερη λειτουργία του, και στρατιωτικοί εξοπλισμοί για την πραγματοποίηση των εθνικών διεκδικήσεων. Επίσης, παρά την πίεση των οπαδών του, υποστήριξε την αναθεώρηση του υπάρχοντος συντάγματος και όχι την ψήφιση νέου. Πολιτειακό ζήτημα δεν έθεσε. Προανήγγειλε την ίδρυση κόμματος αρχών, το οποίο θα ήταν φορέας των μεταρρυθμίσεων. Το κόμμα ιδρύθηκε και τυπικά στις 22 Αυγούστου 1910, από μέλη της Εθνοσυνέλευσης.

[Συμπληρωματικά είναι δυνατόν να αναφερθούν οι επιπτώσεις της Μεγάλης Ιδέας στο εργατικό κίνημα και ειδικότερα στη διάδοση ιδεών με κοινωνικό και ταξικό περιεχόμενο.]

Όσον αφορά τα κείμενα των πηγών, πρέπει να ληφθούν υπόψη και να σχολιαστούν τα εξής :

Στο πρώτο κείμενο γίνεται αναφορά στην καθολική ισχύ και απήχηση που είχε η Μεγάλη Ιδέα στον ελληνικό πληθυσμό. Επισημαίνεται ότι λειτουργούσε κατευναστικά στις διάφορες κοινωνικο-πολιτικο-οικονομικές αντιθέσεις, αποπροσανατόλιζε τον ελληνικό λαό από τα καθημερινά προβλήματα, αποσκοπούσε στην επίλυση του συνό-

λου των προβλημάτων του ελληνικού κράτους και όχι απλά και μόνο στην διευθέτηση του αλυτρωτικού προβλήματος της Ελλάδας.

Στο δεύτερο κείμενο γίνεται σύνδεση του «βενιζελισμού» με την ιδέα της εθνικής ολοκλήρωσης, και μάλιστα η πολιτική του κόμματος των Φιλελευθέρων χαρακτηρίζεται συνεπής και διορατική εδραζόμενη στη βάση της *real politik* και τροφοδοτούμενη από την ιδέα του 'έθνους' με στόχο την ενσωμάτωση του εκτός συνόρων ελληνισμού και τη σύνδεσή τους με το ελεύθερο ελληνικό κράτος.

Στο τρίτο κείμενο ο Βενιζέλος, στην αγόρευσή του στη Βουλή των Ελλήνων το 1915, επισημαίνει την αναγκαιότητα της επέκτασης της Ελλάδας και της ενσωμάτωσης όλων των περιοχών «εντός των οποίων έδρασε ο ελληνισμός». Δεν αντιμετωπίζει τη «Μεγάλη Ιδέα» ως συναισθηματική – ψυχολογική υπόθεση του Ελληνισμού, όπως τουλάχιστον είχε διαμορφωθεί στις πρώτες δεκαετίες μετά την Επανάσταση του 1821. Για τον Βενιζέλο, η «Μεγάλη Ιδέα» είναι το ελατήριο, η θεωρητική και ιδεολογική πλατφόρμα, πάνω στη οποία θα βασιστεί μια οικονομικά ισχυρή Ελλάδα.

Βασικό επιχείρημα του πολιτικού είναι ότι η αύξηση των συνόρων και η προσθήκη νέων εδαφών και πληθυσμού θα δώσει ισχυρή ώθηση στην ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας [πιθανόν απαιτείται μια περιληπτική αναφορά και στις περιοριστικές συνθήκες που επικρατούσαν στον χώρο της βιομηχανίας, ειδικά μάλιστα στην ασφυκτικά περιορισμένη – εδαφικά και πληθυσμιακά – βάση της οικονομικής εξάπλωσης, και την χρόνια έλλειψη εργατικών χεριών (για περισσότερη ανάπτυξη βλέπε σελ. 32-33 σχολ. βιβλίου)]. Παράλληλα, επισημαίνει ότι η οικονομική ισχυροποίηση της Ελλάδας, η οποία βέβαια θα προκύψει από την πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας, θα καταστήσει το ελληνικό κράτος υπολογίσιμη δύναμη που θα εμπνέει εμπιστοσύνη στις διεθνείς αγορές χρήματος και πιστώσεων με άμεσο αποτέλεσμα τη διαπραγματευτική δύναμη – από θέση ισχύος πλέον – σε οικονομικές [και διπλωματικές] συμβάσεις και συμφωνίες με άλλα κράτη. Σε συνέχεια των συγκεκριμένων απόψεων είναι θεμιτό να αναφερθεί η πρόθεση των Φιλελευθέρων να εξέλθουν στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ, επειδή προσδοκούσαν ότι με αυτόν τον τρόπο η Ελλάδα θα είχε εδαφικά οφέλη (για περισσότερη ανάπτυξη βλέπε σελ. 96 και 98 του σχολ. βιβλίου).

Το τελευταίο παράθεμα επιβεβαιώνει την προηγούμενη θέση και διευκρινίζει την ιδεολογική μετατόπιση, που πραγματοποιείται υπό το πρίσμα του «βενιζελισμού» στο περιεχόμενο της «Μεγάλης Ιδέας». Ο «μάρμαρωμένος βασιλιάς» και εκφράσεις του τύπου «να πάρουμε την κόκκινη μηλιά» ανήκουν πλέον στο παρελθόν και στους νοσταλγούς της ανασύστασης της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Στις αρχές του 20ού αιώνα ο πραγματισμός υπαγορεύει στην ανερχόμενη αστική τάξη την αξιοποίηση της «Μεγάλης Ιδέας» ως το θελκτικό περιτύλιγμα για την οικονομική ενδυνάμωση του κράτους και την κυριαρχία του στη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου. Η φράση μάλιστα του παραθέματος, ότι η Ελλάδα πρέπει να «παύσει να είναι ψωροκώσταινα», αποδεικνύει τις διαθέσεις της πολιτικής ηγεσίας και της αστικής τάξης που συσπειρώθηκε στο πλευρό του Βενιζέλου για πολιτική και οικονομική κυριαρχία, επηρεασμό των εξελίξεων στην Εγγύς Ανατολή και διεύρυνση των διεθνών προοπτικών της χώρας.

B2.

Σχετικά με το πρόγραμμα και τις αντιλήψεις του Χαρίλαου Τρικούπη και του Θεόδωρου Δηλιγιάννη για την οργάνωση και τη λειτουργία του κράτους στο σχολικό βιβλίο αναφέρεται:

Το διάστημα μεταξύ του 1875 και του 1880 αποτελεί μεταβατική περίοδο. Στις εκλογές του 1875 και του 1879 κανένα κόμμα δεν κέρδισε την κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1884, τα δύο μεγάλα κόμματα, του Τρικούπη και του Δηλιγιάννη, έλεγχαν το 92,2% των εδρών στο Κοινοβούλιο. Το κοινοβουλευτικό σύ-

στημα και ο δικομματισμός θεμελιώθηκαν. Το τρικουπικό κόμμα ήδη από το 1975 παρουσίασε ένα συστηματικό πρόγραμμα εκσυγχρονισμού της χώρας, αρκετά κοντά στις αντιλήψεις του Κουμουνδούρου, το οποίο προέβλεπε:

- συγκρότηση κράτους δικαίου
- εξορθολογισμό της διοίκησης, κυρίως με τον καθορισμό των προσόντων των δημοσίων υπαλλήλων, ώστε να περιοριστεί η ευνοιοκρατία,
- ανάπτυξη της οικονομίας και κυρίως ενίσχυση της γεωργίας,
- βελτίωση της άμυνας και της υποδομής, κατά κύριο λόγο του συγκοινωνιακού δικτύου της χώρας.

Για την υλοποίηση του προγράμματος έγιναν οι εξής προσπάθειες:

1. οργανωτικές μεταβολές και βελτίωση των οικονομικών του κράτους, με την αύξηση των φόρων και τη σύναψη δανείων και
2. παροχή κινήτρων στην ιδιωτική πρωτοβουλία για επενδύσεις.

Οι τρικουπικοί ακολούθησαν με συνέπεια αυτό το πρόγραμμα, το οποίο όμως είχε ως αποτέλεσμα την εξάντληση των φορολογουμένων και την υπερβολική επιβάρυνση του προϋπολογισμού. Το 1893 το κράτος κήρυξε πτώχευση.

Μέχρι τη δεκαετία του 1870 το κράτος αποτελούσε τον κύριο εργοδότη, που εξασφάλιζε θέσεις εργασίας στο δημόσιο και δυνατότητα κοινωνικής ανέλιξης, εφόσον στους ανώτατους λειτουργούς του εξασφάλιζε εισόδημα που σχεδόν ξεπερνούσε το εισόδημα όλων των άλλων μελών της κοινωνίας. Μεγάλος αριθμός ανθρώπων απευθύνονταν στο κράτος για την κατοχή μιας θέσης στο δημόσιο. Με τις νέες συνθήκες που προέκυψαν από τον εκχρηματισμό της οικονομίας δημιουργήθηκαν κοινωνικά στρώματα τα οποία δεν ζητούσαν διορισμό αλλά τη λήψη μέτρων που θα ευνοούσαν την προώθηση των συμφερόντων τους. Φορέας των αιτημάτων αυτών ήταν ο Χαρίλαος Τρικούπης.

Οι αντίθετοι με την πολιτική του Τρικούπη βουλευτές συσπειρώθηκαν γύρω από το Θ. Δηλιγιάννη, ο οποίος σε μεγάλο βαθμό εξέφραζε πολιτικές απόψεις αντίθετες από εκείνες του Χ. Τρικούπη. Ο Δηλιγιάννης δεν αποδεχόταν το χωρισμό των εξουσιών και στόχευε στη συγκέντρωση και τον έλεγχο τους από το κόμμα. Ο Τρικούπης θεωρούσε το κράτος ως μοχλό της οικονομικής ανάπτυξης και επεδίωκε τον εκσυγχρονισμό με κάθε κόστος, ενώ ο Δηλιγιάννης προέβαλλε το αίτημα της κοινωνικής δικαιοσύνης, με τη μείωση των φόρων και την παροχή ευκαιριών στους προστατευομένους του για κατάληψη δημοσίων θέσεων. Στα εδάφη της Θεσσαλίας, στα οποία κυριαρχούσε η μεγάλη ιδιοκτησία, οι τρικουπικοί υποστήριζαν τους μεγαλογαιοκτήμονες, ενώ οι δηλιγιαννικοί προσπάθησαν, χωρίς τελικά να το κατορθώσουν, να χορηγήσουν γη στους αγρότες και έλαβαν κάποια μέτρα για τη βελτίωση της θέσης τους. Ο Δηλιγιάννης επέκρινε το κοινωνικό κόστος του εκσυγχρονισμού και υποστήριξε ένα κράτος κοινωνικής αλληλεγγύης. Το κόμμα του απεχθανόταν το τυχοδιωκτικό χρηματιστικό κεφάλαιο και υποστήριζε μια αργή οικονομική ανάπτυξη που βασιζόταν σε παραδοσιακές παραγωγικές δραστηριότητες.

[Προαιρετικά, όσον αφορά τις πολιτικές πεποιθήσεις του Τρικούπη, είναι δυνατόν να γίνει περιληπτική αναφορά στη συμβολή του στην ψήφιση της «αρχής της δεδηλωμένης» (βλέπε και σελ. 80-81 του σχολ. βιβλίου). Επίσης, σχετικά με την οργάνωση και τη λειτουργία του κράτους, σε επέκταση της αναφοράς στο πρόγραμμά του, που αναφέρεται στην βελτίωση της άμυνας και της υποδομής, κατά κύριο λόγο του συγκοινωνιακού δικτύου της χώρας είναι δυνατόν, προαιρετικά, να γίνει περιληπτική καταγραφή της ώθησης που έδωσαν οι πρώτες κυβερνήσεις του Τρικούπη 1882-1892 στην κατασκευή του σιδηροδρομικού δικτύου της χώρας (για περισσότερη ανάπτυξη βλέπε σελ. 36-37 του σχολ. βιβλίου)].

Όσον αφορά τα κείμενα των πηγών, πρέπει να ληφθούν υπόψη και να σχολιαστούν τα εξής :

Το πρώτο κείμενο αναφέρεται στην άμεση αντίθεση των δύο πολιτικών στο θέμα του εκσυγχρονισμού της χώρας και συνακόλουθα της «Μεγάλης Ιδέας». Η διαφορετική στάση Τρικούπη και Δηλιγιάννη εξηγείται και με άξονα την κοινωνική τους καταγωγή, θέση και προσλαμβάνουσες παραστάσεις. Ο Τρικούπης που έζησε μεγάλο μέρος της ζωής του στο εξωτερικό (Λονδίνο) χαρακτηρίζεται δυτικόφιλος, έκφραση που ισοδυναμεί με το εκσυγχρονιστής – μεταρρυθμιστής – καινοτόμος. Χωρίς να απορρίπτει την επιδίωξη της «Μεγάλης Ιδέας», θεωρεί απαραίτητη και συνάμα ρεαλιστική προϋπόθεση την οικονομική και πολιτική ανάπτυξη της χώρας. Αντίθετα, ο Δηλιγιάννης, καταγόμενος από επιφανή οικογένεια της Πελοποννήσου, έχει το πολιτικό σύνδρομο του παλαιοκομματισμού και με δημοκοπική διάθεση βασίζεται πολιτικά στην εκμετάλλευση της ευαισθησίας του ελληνικού λαού για την «Μεγάλη Ιδέα» και την απελευθέρωση των αλυτρώτων, χωρίς όμως αντιλαμβάνεται ότι αυτή η εξωτερική πολιτική πρέπει αναγκαστικά να στηρίζεται σε κράτος ισχυρό πολιτικά και εύρωστο οικονομικά.

Το δεύτερο παράθεμα αναφέρεται, προφανώς, στο πολιτικό κλίμα και την ατμόσφαιρα, η οποία δημιουργήθηκε μετά από μια εκλογική επικράτηση του δηλιγιαννικού κόμματος. Η αναγγελία των προγραμματικών δηλώσεων του νέου πρωθυπουργού στη Βουλή προκάλεσε την οργή και την θυμηδία των πολιτικών του αντιπάλων. Τα επικριτικά τους σχόλια αναφέρονται στην τάση που είχε ο Δηλιγιάννης να προβάλλει, με χαρακτηριστική επιπολαιότητα και κυνισμό, ως αρχές του και επιδιώξεις του τα αντίθετα από εκείνα, που προωθούσε η αντίπαλη πολιτική παράταξη του Τρικούπη. Ειδικότερα στο κείμενο αναφέρονται οι προθέσεις του Δηλιγιάννη να «*καταστρέψει εν διαστήματι ολίγων μηνών ό,τι ανιδρύθη δια τόσων κόπων εν διαστήματι μιας τετραετίας*».

Προφανώς γίνεται λόγος για την αναστολή και παραπομπή *ad calendas* του συνόλου του εκσυγχρονιστικού προγράμματος του Τρικούπη. Η αντιπολίτευση, επιπλέον, διαμαρτύρεται για τη βούληση του δηλιγιαννικού κόμματος να αναιρέσει το νομοθετικό έργο της προηγούμενης Βουλής. Πιθανότατα πρόκειται για την υπόσχεση του Δηλιγιάννη να καταργήσει τους νόμους του Τρικούπη, που καθόριζαν τον εξορθολογισμό της διοίκησης και εξαλείφαν το νοσηρό φαινόμενο της ευνοιοκρατίας, την οποία ο Δηλιγιάννης είχε ως βασικό πολιτικό του σύνθημα με την παροχή ευκαιριών στους προστατευόμενους του για την κατάληψη δημοσίων θέσεων. Αυτή η μικροπολιτική του Δηλιγιάννη καταδικάζεται στο κείμενο και καταγγέλλεται ως παράγοντας που ζημιώνει το δημόσιο συμφέρον, καθώς προάγει και εξυπηρετεί μόνο τις κομματικές σκοπιμότητες και επιδιώξεις.

Αυτή η «πολιτική της περισυλλογής», δηλαδή η συντηρητική - ανατολίζουσα – οικονομική του πολιτική έθιγε σαφώς τον εκσυγχρονισμό της Ελλάδας, την καθήλωνε σε ανατολικά πρότυπα υπο – ανάπτυξης και αναιρούσε ατυχώς για τον υπερασπιστή της «Μεγάλης Ιδέας» τις βασικές προϋποθέσεις για την επίτευξή της. Η κατάργηση και θυσία των δαπανών για τη βελτίωση της άμυνας και της υποδομής που εξυπηρετούσαν «*κατ' εξοχήν εθνικούς σκοπούς*» στο βωμό της ευνοιοκρατίας και της υπέρ των ημετέρων παροχολογίας, αποτελεί μείζον πολιτικό ολίσθημα του Δηλιγιάννη, καθώς υπέσκαπτε τις θεμελιώδεις μεταρρυθμίσεις στον πολιτικό βίο και την οικονομία, που επιχειρούσε κατά την προηγούμενη τριετία ο κορυφαίος εκσυγχρονιστής πολιτικός του 19^{ου} αιώνα, Χαρίλαος Τρικούπης. [Πρέπει, λοιπόν, να επισημανθεί η φαινομενική αντινομία που υπάρχει ανάμεσα στην πρώτη και τη δεύτερη πηγή, καθώς η μεν πρώτη αναφέρεται στην προώθηση της «Μεγάλης Ιδέας» από τον Δηλιγιάννη, ενώ η δεύτερη καταγράφει τις πρακτικές του Δηλιγιάννη, που αναιρούσαν κατ' ουσίαν την πολιτική του μεγαλοϊδεατισμού, δηλ. την διακοπή των εξοπλισμών που θα μπορούσαν να επιφέρουν την πραγμάτωση της Μεγάλης Ελλάδας. Αυτή η αντινομία εξηγείται από τη φιλολαϊκή και δημαγωγική πολιτική του Δηλιγιάννη που πρόσφερε στον λαό το κίβδηλο και ανεργμάτιστο όραμα μιας Μεγάλης Ιδέας, χωρίς όμως να κατα-

βάλλει ουσιαστική προσπάθεια ή να διαθέτει πρόγραμμα και να ενδιαφέρεται συστηματικά για την επιτυχία της].

ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ ΕΥ ΣΤΟΧΟΣ
ΚΕΡΚΥΡΑ